

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

JULIE ORRINGER

*Portofoliul
fugii*

Traducere din engleză și note de
ALINA CÂRÂC

HUMANITAS
fiction

Pentru Ryan, Jacob și Lil

*Mi-ai zărit fața vreodată
În mijlocul străzii, o față fără trup?
Nu-i nimeni care să-l cunoască
Și chemarea lui se scufundă în abis.*

Marc Chagall

UNU

Să disprețuim ce nu este curaj

Gordes

După cum a reieșit, în satul unde locuia familia Chagall nu ajungea nici un tren: una dintre numeroasele complicații pe care nu izbutise să le prevadă. A trebuit să plătească un băiat cu o motoretă să-l ducă de la gara din Cavaillon, 16 kilometri, zdruncinându-i creierii, pe un drum îngust și desfundat. Pe ambele părți se ridicau dealuri de culoarea argilei, împânzite de rânduri de viță-de-vie, și de levănțică, și de măslini; deasupra, un cer orbitor, vârstat cu alb. De miroșit, miroșea însă a piele de la haina tânărului și a cartofi arși, emanația istețului combustibil făcut în casă. Ajuns la marginea satului, băiatul a tras pe dreapta, la umbră, și, după ce i-a luat francii, a dispărut în zare înainte ca Varian să apuce să aranjeze și o cursă înapoi.

Străzile din Gordes, cioplite într-un deal calcaros bătut de soare deasupra văii Luberon, nu ofereau umbră mai deloc. Ar fi dat orice să fie din nou la Marsilia, cu un pahar de Aperol în față, privind la marinari și la fete, la gangsteri și vânzători de mirodenii defilând pe Canebière. Cuplul Chagall acceptase să-l vadă numai cu condiția să nu le pomenească în vreun fel c-ar trebui să emigreze. Dar ce subiect mai exista? Naziștii cuceriseră Parisul de câteva luni, ardeau cărți pe străzile din Alsacia și puteau trimite peste graniță orice refugiat avea chef. Cel puțin cei doi Chagall se arătaseră *de acord*; era și asta ceva. Și totuși, când ajunse la casa lor, o veche școală catolică pentru fete, pe strada La Fontaine Basse, abia se reținu să n-o ia la sănătoasa. Cartea lui de vizită, dacă ar fi fost s-o studieze cineva, indica un soi de fanatic într-ale cunoștințelor de istorie a Europei, dorința de a ieși din biroul new yorkez unde lucra și o puternică frustrare față de izolaționismul națiunii sale. Totuși, asta era treaba lui și se oferise voluntar

s-o ducă la bun sfârșit. În plus, chiar credea că poate s-o facă. Ridică mâna și bătu.

În spatele rotocolului de bronz al vizorului se ivi un ochi, iar o față cu un sorț vârgat deschise ușa. Îl ascultă spunându-și numele și scopul vizitei în timp ce își răsucea o șuviță brună pe arătător. După aceea îl pofți înăuntru, de-a lungul unui coridor, și pe urmă îl conduse în curtea din spate, unde o alee de piatră ducea spre un triunghi de umbră. Acolo, la o masă de lemn neacoperită, Chagall și soția luau dejunul: pictorul în halatul de lucru, cu părul ridicat de pe frunte căzându-i în valuri argintii pe spate, Bella într-o rochie neagră, ajustată pe trup, prea groasă pentru căldura de afară.

— A, *monsieur* Fry, rosti Chagall, ridicându-se să-l întâmpine. Pictorul avea ochii mari și neobișnuit de pătrunzători și o expresie de nedumerire pe față. Vasăzică ați venit. M-am gândit eu c-o s-o faceți. N-ați uitat înțelegerea noastră, nu?

— Nu doresc decât să mă suportați o oră.

— Mințiți, desigur. Dar mințiți încântător.

Se așezară cu toții la masă. Cu Bella la stânga și pictorul la dreapta... el, Varian Fry, stătea acum cu familia Chagall, alături de *Chagall*, autorul acelor viziuni saturate de culoare, al acelor cupluri de proaspăt căsătoriți plutind și al caprelor cu ochi inteligenți, pe care le admirase în încăperi liniștite, la Muzeul de Artă Modernă. Bella umplu o farfurie cu pâine neagră cu coajă tare, brânză proaspătă și sardele pline de sare; o întinse apoi peste masă, măsurându-l în tăcere pe Varian.

— Dacă ați fi venit acum câteva zile am fi avut roșii, explică Chagall. Un fermier le aduce la piață joia. Regret că nu aveam mai multe să vă oferim. Mă tem că pâinea e cam greu de mestecat, dar *c'est la guerre!*

— Este o adevărată tratație, zise Varian. Sunteți foarte amabili.

— Da' de unde. Ne place să împărțim cu alții ce avem. Făcu semn cu mâna spre pietrele galbene despuiate, băncile aspre, bucata auriu-verzuie de deal vizibilă printr-un decupaj al zidului. După cum vedeți, ducem o viață tihnită și retrasă în mica noastră casă de vacanță. Nimeni nu ne deranjează aici, la Gordes.

— Aveți un studio, afirmă Varian. Încă mai produceți lucrări și asta vă face periculos.

— Așa susține și fata noastră, zise Bella. De luni de zile. Dar vedeți dumneavoastră, *monsieur* Fry, reputația soțului meu îl va proteja. Vichy-ul n-ar avea curaj să se atingă de el.

— Cu tot respectul, *madame* Chagall, nu cred asta nici mort. Vichy-ul este la bunul-plac al naziștilor. Știm cu toții de ce sunt în stare. Eu unul am văzut-o cu ochii mei. În 1935 mă aflam la Berlin, trimis de revista pentru care lucram. În ultima seară pe care am petrecut-o acolo a avut loc o tulburare pe bulevardul Kurfürstendamm. Grozăviile la care am asistat – bărbați scoși din negoșurile lor și bătuți pe stradă, un bătrân înjunghiat în mână, la o masă de cafea, niște băiețandri târând o femeie de păr...

— Lucrurile astea s-au petrecut în Germania, comentă Chagall, de data asta pe un ton mai aspru. N-o să se întâmpale aici. Nu nouă.

— Lăsați-mă să vorbesc cu prietenul meu de la consulat, spuse Varian. Să-i cer să întocmească măcar un dosar pentru dumneavoastră! Dacă vă hotărâți să plecați poate dura și luni de zile.

— Iertare, *monsieur* Fry, clătină Chagall din cap. Îmi pare rău că ați bătut atât amar de drum degeaba. Poate însă că doriți să aruncați o privire în atelierul meu înainte de a pleca... dacă ați terminat ce aveți de zis, adică.

Varian rămase mut; nu-i venea să creadă că o persoană de inteligența pictorului, cu experiența lui, nu vedea ceea ce lui îi apărea foarte clar. Chagall se ridică și traversă curtea spre niște uși albastre, de trei metri înălțime, iar Varian îi urmă exemplul. Îi mulțumi din cap Bellei și îl urmă pe Chagall, pe pietrele inegale. Dincolo de ușile albastre se afla o încăpere lungă, înaltă, cu un perete numai geamuri: fostul refectoriu al școlii pentru fete. Peste tot tablouri, printre care Varian prinse a se strecura în tăcere. Oricât de bine ar fi cunoscut operele pictorului, nu le contemplantă niciodată așa, în plină metamorfoză, umede și schimbătoare, mirosind a terebentină, lemn neprelucrat, lut. De pe pânze se ițeau imagini fantasmagorice: o Madonă cu ochi adânci, plutind deasupra unui oraș de umbre, cu alai de vaci și îngeri cântători;

Hristos crucificat, învelit într-un șal de rugăciune, cu înțelepți plângând în jurul lui; o femeie care îngenunchează lângă un râu, strângând la piept un prunc; buchete de flori roșii și albe care se înalță ca niște flăcări.

— Nu-i puțin lucru să traversezi oceanul, declară Chagall. Se pot pierde mai multe decât pânze și vopsele. Artistul trebuie să fie martor, *monsieur* Fry. Nu poate întoarce spatele, chiar dacă ar vrea-o.

— Un artist mort nu poate fi martor.

— Comitetul de Intervenție de Urgență, grăi pictorul scoțându-și pălăria și aranjându-și-o pe genunchi, nu trebuie să se mai preocupe de bunăstarea noastră. Păstrați-vă fondurile pentru cei care au cu adevărat nevoie. Max Ernst, bunăoară, se zvonește că s-ar afla într-o tabără de concentrare la Gurs. Sau Jacques Lipchitz, prietenul meu din Montparnasse. Cine știe unde o fi fugit acum? Sau Lev Zilberman, care a realizat niște picturi murale enorme la Berlin.

— Da, cunosc opera lui Zilberman. Alfred Bar s-a luptat să-l pună pe lista noastră.

— Atunci nu sunteți pe o cale totalmente greșită. Ajutați-l pe Ernst, ajutați-l pe Zilberman. Nu pe mine. Și se întoarce cu față spre pânze, pensule și cuțite, spre cutiile de lemn doldora de tuburi de vopsea stoarse. O să vă pomenesc numele în cercurile noastre, adăugă el. Cunosc o groază de inși dornici să plece.

*

Varian mergea poticnit pe drumul spre Cavaillon, coborând dealul pe care îl observase prin decupajul arcuit din zid. În ritmul acesta îi va lua două ceasuri să ajungă la gară; după aceea alte două în tren și abia apoi va ajunge la Marsilia, fără să fi făcut vreo mare scofală. Și ce să le spună colegilor din New York – lui Paul Hagen, care conducea Comitetul de Intervenție de Urgență, sau lui Frank Kingdon, președintele acestuia? În vara când el, cu Paul și Ingrid Warburg, Alfred Barr și alții întocmiseră o listă – două sute de pictori, scriitori și intelectuali care fuseseră trecuți de Gestapo pe lista neagră și care nu aveau cum scăpa din Franța –, nu le trecuse

prin cap că onor clienții lor s-ar putea împotrivi ajutorului oferit sau să considere că Vichy-ul n-are să pună mâna pe ei. O grămadă de lucruri la care nu se gândiseră; viața în Franța i se transformase într-un proces de descoperire a acestora, adesea spre propria rușine. Mare minune că reușise să scoată pe cineva din țară! Până acum nu fuseseră decât doisprezece, un infim procent al listei sale.

Ce s-ar fi convenit să facă, gândi lovind cu pantoful în pietrele de pe drumul desfundat, ar fi fost să-i scrie în seara aceea soției lui că se întoarce acasă. Va mărturisi – și ce ușurat va fi – că treaba nu-i mergea așa cum plănuise. Cum de-și închipuise că îi va lua o lună, *o lună*, să găsească și să extragă din teritoriu două sute de artiști aflați în pericol? Se visase pedalând prin țară pe o bicicletă închiriată, strângând refugiați cu toptanul, ca și când aceștia ar fi așteptat frumușel în livezi de lămâi, cu documentele de voiaj gata pregătite în mână. Își imaginase și cum Consulatul se va da peste cap, miraculos, pentru a-i sări în ajutor. Și acum, haosul de aici, nenumăratele obstacole birocratice, idiștii de la Biroul American de Vize, artiștii care i se împotriveau. Ce greșală să se aventureze departe de postul lui călduț de la editură! Cum de-și închipuise că e în stare să dirijeze viețile unor oameni ca Chagall și Ernst, când habar nu avea cum să-i mânuiască – de fapt, nici o vagă idee cum să-i convingă de pericolul în care se aflau? Eileen îl voia acasă, se temea pentru viața lui. O arătase clar scrisoarea ei de săptămâna trecută. Ei bine, avea să meargă acasă. O să-i scrie degrabă; imediat ce va ajunge la Splendide.

La Dorade

Întors la hotel dădu de obișnuitul șir de refugiați așteptând la intrare, la umbra tendei ca niște petale de sticlă. Cei care mai fuseseră îl recunoscără și-l strigau sau îi fluturau în fața ochilor documentele, iar cei pe care nu-i mai văzuse niciodată se buluciră spre el să-i vorbească sau să-l tragă de mânecă, de parcă ar fi fost afurisitul de papă. Le spuse cât de blând era în stare c-ar fi mai bine să meargă acasă în ziua aceea. Intră apoi și-și ceru corespondența la recepție, sperând să fi primit vreun semn de la Eileen. Nu era însă nimic din Statele Unite, nici un plic albastru *par avion*, nici o telegramă. Numai un mesaj telefonic, mângălit pe o bucățică de hârtie galbenă cu linii: *La Dorade 19:00 Vincit labor ignorantiam.*

Dacă am putea să capturăm momentele când viețile ni se bifurcă în *înainte* și *după* – dacă am putea opri înaintarea milisecundelor și să-ncremenim așa, chiar înainte de-a aluneca în prăpastie –, dacă am putea alege să rămânem suspendați în timpul-chihlimbar, cu viețile intacte, inimile nezdrobite, frunțile fără riduri, nopțile scufundate în somn neîntrerupt –, ne-am prăvăli oare sau am alege chihlimbarul? Ar fi preferat atunci să trăiască etern în momentul dinaintea mesajului, intact și neschimbat? Ar fi ales să se întoarcă pe călcâie și să părăsească Splendide și viața din Franța?

Vincit labor ignorantiam. O temă din *Hound and Horn*, trimestrialul său literar de la Harvard, conceput într-o noapte, la o băută, în dormitorul din Gore Hall al prietenului și, uneori, partenerului său de pat, Lincoln Kirstein. *Munca învinge ignoranța.* La modul ironic, desigur, căci în noaptea aceea au dat naibii munca pentru whisky-ul lui Kirstein. Pipăi cu degetul mare cu vintele mottoului latinesc, scrisul domol al recepționarului, puțin

lăbărțat pe hârtia galbenă. Să se afle oare Kirstein în Franța? Nu mai auzise nimic de el de luni de zile. Primăvara trecută o petrecere, după un balet, în apartamentul semicentral al lui Kirstein degenerase într-o dispută dacă Statele Unite să se angajeze sau nu în război; Varian a plecat înainte să se lase cu scandal.

Nu-și imagina în acea clipă nimic care să-l facă să ezite. Își zise doar că ar fi interesant să se vadă cu vechiul său tovarăș într-ale conspirației și fost coeditor al publicației *Hound and Horn*. Nu-i venea în cap altcineva care ar fi putut lăsa mesajul. Așa că se duse sus, își schimbă cămașa și cravata, se pieptănă, își perie pălăria, încercând să ghicească ce vești aduce Kirstein sau ce serviciu l-ar ruga să-i facă. Înainte de a părăsi camera hotelului trase o gură de whisky, dar regretă aproape instantaneu; îl ardea mereu stomacul, ceva cronic, iar băutura înrăutățea lucrurile. Era însă arsura lui și avea s-o poarte toată viața. Înviorat, se avântă în negura fină a serii de august marsilieze, gata să dea piept cu orice l-ar fi așteptat la Dorade.

*

Plimbarea de la hotel l-a purtat de-a lungul bulevardului Athènes și dincolo de artera principală a Marsiliei, Canebière, unde oameni se destindeau la mese de cafenele, iar jazzul se prelingea prin ferestrele deschise ale restaurantelor, în ciuda interdicției post-ocupație. Strada mirosea a motorină și cardamon și rigole apoase, a tutun și parfum de damă. Din Vieux Port, de unde pornea Canebière, năvălea o aromă stăruitoare de alge și sare. La ora asta portul era încă luminat vag de un galben strălucitor la orizont, ultimele rămășițe lichide ale apusului ce-și infiltra coraiul și șofranul prin ceață. Pe străzi însă se lăsase deja întunericul; aleile districtului portuar șerpuiiau, pe ambele părți ale bulevardului, prin maghernițe prost luminate. Vizitase această zonă de magazinașe lipsite de haz în a treia zi de la sosirea în oraș, căutând un meseriaș să-i repare valiza ruptă după zborul de la New York. Pe drum se lăsase atras de un anticariat, unde un volum subțirel din Heraclit îi corectase o lacună a memoriei: οὐδέν, nu ἴδιος, în vechiul dicton cum că